

STRESZCZENIE

Kryzys idei postępu w portugalskiej literaturze współczesnej – w utworach wybranych pisarzy przełomu XX i XXI wieku. Między filozofią a literaturą

Celem niniejszej rozprawy jest próba uchwycenia oraz analizy zagadnienia kryzysu idei postępu technicznego, a zatem i nierozzerwalnego z nią przedstawienia współczesności, obecnych w literaturze portugalskiej drugiej połowy XX wieku i pierwszego dziesięciolecia wieku XXI. Tematyka ta jest nierozzerwalnie złączona z szerszym zagadnieniem (post)nowoczesności i form, które przybrała.

Równocześnie, tak ujęte ramy czasowe pozwalają na prześledzenie głównych źródeł kwestionowania idei postępu i rozmaitych prób jej zażegnania, obecnych w literaturze portugalskiej, której korpus stanowią powieści *Aparição* (1959), *Estrela Polar* (1962), *Alegria Breve* (1965), *Nítido Nulo* (1971) Vergílio Ferreiry (1906 – 1996), *Ensaio Sobre a Cegueira* (1995), *A Caverna* (2000), *O Homem Duplicado* (2002), *Ensaio Sobre a Lucidez* (2004) portugalskiego noblisty José Saramago (1922 – 2010) i *Um Homem: Klaus Klump* (2003), *A Máquina de Joseph Walser* (2004), *Jerusalém* (2004) e *Aprender a Rezar na Era da Técnica* (2007) Gonçalo M. Tavaresa (ur. 1970).

Metodologia opisu wybranych dzieł cytowanych autorów, związanych z obecnym w portugalskiej literaturze (post)modernistycznej problemem załamania idei postępu i przynależnego jej optymizmu, opiera się na narzędziach konceptualnych z zakresu filozofii techniki, opracowanych przez myślicieli jak Lewis Mumford, Ernst Jünger, Martin Heidegger, Michel Foucault, Hannah Arendt, Theodore W. Adorno, Max Horkheimer czy Zygmunt Bauman.

Interesuje nas zwłaszcza to jak pisarze ci stopniowo podają w wątpliwość pozytywny aspekt postępu, wieszcząc koniec wielkich narracji, jednocześnie poszukując nowych, które mogłyby odpowiedzieć na nurtujące ich pytania co do form, jakie przybrała współczesność.

Pierwszy rozdział, zatytułowany *A (pós)modernidade como história literária (Ponowoczesność jako historia literatury)* ma charakter metodologiczny. Skupia się na przedstawieniu zagadnień związanych z wybraną metodologią z zakresu filozofii techniki i prezentuje jej podstawowe zagadnienia takie jak maszyna i ich typologia, racjonalność instrumentalna czy efektywność. Nakreśla jednocześnie ramy teoretyczno-czasowe dla powieści, analizowanych w rozprawie,

wskazując na ich historyczne zakorzenienie w procesach, którym podlegały kultura i społeczeństwo Portugalii począwszy od drugiej połowy XX wieku.

Drugi, *O romance português revisitado – o fim das utopias do futuro (Powieść portugalska odczytana na nowo – zmierzch przyszłościowych utopii)* pochyla się nad krytyczno-literacką recepcją twórczości Vergília Ferreiry, José Saramago i Gonçalo M. Tavaresa ustaloną poprzez badaczy polskich jak i portugalskich. Przedstawia jednocześnie ogólną tematykę powieści należących do korpusu pracy, zwracając szczególną uwagę na metodę literacką i zagadnienia filozoficzne w nich obecne.

W trzecim rozdziale, zatytułowanym *Os desafios da racionalidade no terceiro milénio (Wyzwania racjonalności w trzecim tysiącleciu)* narzędzia metodologiczne, opracowane w pierwszej części rozprawy są wykorzystane do analizy zagadnień związanych z krytycznym podejściem do idei postępu technicznego w powieściach Ferreiry, Saramago i Tavaresa, przekładającym się na zarówno na wewnętrzną organizację tekstu jak i poruszaną problematykę, wyodrębniając tym samym cztery podstawowe zagadnienia, dotyczące powieściowej przestrzeni literackiej, figur maszyn, zagadnienia racjonalności instrumentalnej i proponowanych strategii przezwyciężenia „dominacji maszyny” w analizowanych diegach.

Ostatnia część rozprawy, zatytułowana *Conclusões finais (Wnioski końcowe)* stanowi syntezę rozwijanych wątków dotyczących krytycznych koncepcji względem idei postępu technicznego, podejmowanych przez pisarzy portugalskich. Wskazuje na procesy i przekształcenia narracyjne, które problematyzują obecność techniki w kulturze i społeczeństwie (post)nowoczesnym, a także ich powiązania powieściowe w ramach wybranego korpusu i nowościach literatury portugalskiej *in statu nascendi*.